

.... اختلاف در خلق‌های نفسانی و صفات باطنی که یا ملکات فاضله است و یا ملکات زشت که البته این صفات درونی تاثیر بسیاری در درک علوم و معارف بشری دارند، چون استعدادهایی را که ودیعه در ذهن است مختلف می‌سازند، یک انسانی که دارای صفت حمیده انصاف است داوری ذهنیش و درک مطلبش نظیر یک انسان دیگر که متصف به چموشی و سرکشی است نمی‌باشد، یک انسان معتدل و باوقار و سکینت، معارف را طوری درک می‌کند و یک انسان عجول و یا متعصب و یا هواپرست و یا هر هری مزاج (که هر کس هر چه بگوید می‌گوید تو درست می‌گویی) طوری دیگر درک می‌نماید و یک انسان ابله و بی‌شعوری که اصلا خودش نمی‌فهمد چه می‌خواهد و یا دیگران از او چه می‌خواهند طوری دیگر. و لیکن تربیت دینی بخوبی از عهده حل این اختلاف بر آمده، برای اینکه دستور العمل‌های اسلام در عین اینکه دستور عمل است، ولی طوری صادر شده که اخلاق را هم اصلاح می‌کند، (در حقیقت ورزش و تمرین برای اخلاق اسلامی است)، و اخلاق اسلامی هم (اگر نگوئیم اصول عقاید اسلامی را در پی می‌آورد حد اقل) ملایم و سازگار با اصول دینی و معارف و علوم اسلامی است. به آیات زیر توجه فرمائید:

" كِتَابًا أَنْزَلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ " ^۱ و نیز فرموده: " يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ " ^۲ و الَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ " ^۳ و انطباق این آیات بر مورد بحث ما روشن است. و یا برگشت اختلاف، به اختلاف در عمل است، چون عمل آن کسی که مخالف حق است بتدریج در فهم و ذهنش اثر می‌گذارد، زیرا عمل ما یا معصیت است و یا اقسام هوسرانیهای انسانی است که از این قبیل است اقسام اغواها و وسوسه‌ها که همه اینها افکار فاسدی را در ذهن همه انسانها و مخصوصا انسانهای ساده لوح تلقین می‌کند و ذهن او را آماده می‌سازد برای اینکه آرام آرام شبهات در آن رخنه کند و آرای باطل در آن راه یابد، و آن وقت است که باز فهمها مختلف می‌گردد، افکاری حق را می‌پذیرند و افکاری دیگر از پذیرفتن آن سرباز می‌زنند. اسلام از عهده برطرف کردن این نوع اختلاف هم بر آمده، برای اینکه اولاً جامعه را وادار به اقامه دعوت دینی و پند و تذکر دائمی و بدون تعطیل نموده، (و معلوم است که در چنین جامعه‌ای عموم مردم به سخن دسترسی دارند، و هر جا بروند آن را می‌شنوند و در نتیجه گناه گسترش پیدا نمی‌کند، تا در فهمها اثر بگذارد).

^۱ کتابی که بعد از موسی نازل شد، در حالی که کتب آسمانی قبل از خود را قبول دارد و به سوی حق و به سوی طریق مستقیم هدایت می‌کند. "سوره احقاف، آیه ۳۰".

^۲ خدای تعالی به وسیله آن، هر کسی را که تابع خشنودی خدا باشد به سوی راههای سلامتی هدایت می‌کند و به اذن خود از ظلمت‌ها به سوی نور خارج می‌سازد و به سوی صراط مستقیم هدایت می‌کند. "سوره مائده، آیه ۱۶".

^۳ و کسانی که در راه ما جهاد می‌کنند بطور قطع و یقین به سوی راه‌هایمان هدایشان می‌کنیم و محققا خدا با نیکوکاران است. "سوره عنکبوت، آیه